

Při výkonu řady funkcí, jimiž byl prof. Novák pověřen a které svědomitě vykonával, dostal se do přímého styku s historiky, památkáři a hlavně kronikáři. Brzy také prof. Nováka požádaly některé obce rychnovského okresu (Lipovka, Liberk, Lukavice, Třebešov, Borohrádek, Hláška a Rampuše) o doplnění svých kronik o nejstarší dějiny. Skromný badatel mnoha vyhověl s pečlivostí i odborností jemu vlastní.

POZNÁMKY

- ¹⁾ Václav Novák: „Pod ochranou česko-bratrské borovice“ (Dějiny obce Slemena v Podorlickém kraji), vyd. 1948.
pozn.: na str. 336—337
uvádí autor část svého životopisu i osvětově literárního díla.
- ²⁾ Cituji z dopisu MOH Rychnov nad Kněžnou ze dne 2. 4. 1969 jeho vlastní vzpomínku: „První přednášku jsem měl o vánočních svátcích roku 1912 v Liberku, kam jsem byl delegován Orličanem, spolkem vysokoškolských posluchačů v Praze, abych přednášel o národopisných poměrech balkánských národů za tehdy propuknuvší balkánské války. Přednáška byla nadšeně přijata, poněvadž do té doby Liberk jako Rokytnice byly častými svědky zápasů s německými nacionalisty o české menšinové školy a cítilo jejich obyvatelstvo se slovanskými národy na Balkáně. Pro mne je to vzpomínka zajímavá, protože právě po 55 letech jsem napsal pro Liberk a okolí (v letech 1965—66) první část obecní kroniky — totiž dějiny od vzniku vsi až asi do 19. stol. — abych vzbudil zájem obyvatelstva pro účel a úkol obecní kroniky.“

Rudolf Zrábek

DĚJINY BOROHRÁDECKÉ TVRZE

August Sedláček se domníval, že borohrádecká tvrz náleží k nejstarším tvrzím v Čechách.¹⁾ Její polohu a způsob obranného zařízení určoval terén. Byla postavena na ostrohu v nejbližším sousedství dnešního zámku, takže byla na východní straně chráněna řekou Tichou Orlicí a na západní straně jednak potokem, jednak hlubokým příkopem, popřípadě vodní nádrží naplňovanou vodou z potoka i ze řeky. Kromě toho chránil tvrz i hliněný násep. Do tohoto obranného zařízení byl zřejmě aspoň částečně zahrnut i panský dvůr, jenž byl pravděpodobně nejstarším objektem Borohrádku.

První tvrz byla jistě vybudována ze dřeva, kterého byl v nejbližším okolí dostatek. Naopak byl nedostatek kamene, který se musel dovážet z velké vzdálenosti. Že byla dobře postavena a na tehdejší dobu opevněna, dokazuje skutečnost, že za císaře a krále Karla IV. sloužila panovníkovi

jako občasně sídlo a nahrazovala tak zpustlý potštejnský hrad.²⁾ Snad v ní bylo i dočasné sídlo královské stráže, která udržovala na Kostelecku pořádek.³⁾

O osudech tvrze za husitských válek nevíme ničeho, ani zda byla cd Licka z Rýznburka obnovena.⁴⁾ Snad ji Lickové rozšířili a zpevnili kame- nem. Nicméně dříví zůstalo dlouho hlavním materiálem, ze kterého byla postavena. Také místo, kde stála, se nezměnilo. Určuje nám je název „Tvrzník“, který ještě v 18. století náležel rybníčku, který byl nedaleko zámku. Jméno se udrželo i pro rovinku, vzniklou po vypuštění rybníčka a používanou nejspíše za zahradu při zámku.⁵⁾

Ve všech písemných památkách o Borohrádku do třicetileté války se o panském sídle mluví jako o tvrzi, ale nic bližšího se o ní neuvádí, kromě v letech 1564—1582 a v roce 1623. V registrech purkrechtních, sestavených v souvislosti s chystaným prodejem statku císaři a Kryštofu st. Bettenglovi, si Lickové odhadovali tvrz se dvorem borohrádeckým a světelským, se vši půdou k nim náležející, štěpnicemi, oborou, řekou Orlicí, hony a zvěří v lesích na tři tisíce kop grošů míšeňských.⁶⁾ Naproti tomu v taxe za- baveného statku je roku 1623 sama „tvrz od kamene vystavená, klenutá v hořejších i dolejších pokojích“ oceněna na jeden tisíc kop grošů.⁷⁾

Z těchto dvou odhadů je patrné, že Kryštof st. Bettengel a snad i jeho nástupce a bratr Eustach tvrz buď skoro úplně přestavěli, anebo starou zbořili a částečně přestavěli a novou vedle ní postavili. Ještě přesnějším důkazem toho je, „Inventář všech a všelijakých svrškův statku borohrád- ského, kterýž na poručení JM knížecí 11. Marti leta 1623 vykonán jest.“⁸⁾

Podle těchto dvou dokumentů byly tehdy ve tvrzi dvě budovy, totiž pa- ský dům čili obytné stavení pánovo a budova hospodářská. První byla o jednom poschodí. V přízemí byla síň a 14 místností, které byly takto vy- praveny nábytkem a jinými svršky.

1. Panina světnice o třech oknech s jednou okrouhlou tabulí (tj. sto- lem), dvěma jinými stoly, jedním malým stolečkem a sedmi židličkami. Stála v ní kamna a dveře měly „zapaditý“ zámek.

2. Komora (vedle té světnice) o dvou oknech. Ta sloužila asi za ložnici, neboť v ní byly 4 postele s nebesy a na nich devět kusů peřin, dvě prostě- radla a dva „vorhanty“. Dveře byly zase opatřeny zámkem jako všechny ostatní. Před těmi dvěma místnostmi byla předsíň, jež měla dvoje dveře. V ní bylo pět tabulí (stolů) bez trnožů. Předsíň se světnicí paninou a ko- morou tvořily zřejmě samostatné oddělení.

3. Dále byla komora písařova o jednom okně a jedněch dveřích. V ní byly dvě postele, jedna peřina a jedna židlička. V inventáři je přímo napsáno: „V komoře, kdež někdy písař býval.“ Jest poněkud podivné, že jeho komora byla mezi paniným oddělením a kuchyní.

4. Kuchyň se dvěma velkými železnými kozami, dvěma páry koz „k obsa- zení“ a dvěma měděnými hrnci (asi dva kotle). V síni před kuchyní byla

jedna „prostá“ velká truhla, velká bílá almara, jedna židlička a jedna almárka ve zdi, opatřená zámekem.

5. Ve spírně (= spížárně) o jednom okně bylo třináct rožňů, pět měděných kotlíků „větších menších“, tři kotlíky železné, jeden měděný pekáč a měděné zahřívadlo, jeden mosazný moždíř, čtyři mosazné svícny, pět cínových mís, deset cínových talířů, dvě žejdlíkové konvičky, dvě půlpintové a jedna pintová konvička, jedna cínová nálevka a jedna měděná měděnice. Dveře se zámekem byly jedny.

6.—8. Pak byly zase tři místnosti tvořící jeden celek: Velká světnice o čtyřech oknech měla čtyři stoly a čtyři dlouhé lavice (= židle). Z ní se vcházelo do dvou pokojů, opatřených osmi okny. Všechny tři místnosti měly společná kamna a tvořily slavnostní část tvrze. Byly opatřeny dvěma kamennými stoly, jedním stolem malovaným a jedním bílým, jedním malým („tabulka“), dvěma starými koženými seslemi, dvanácti železnými stoličkami a jednou dlouhou židlí. Dále v nich bylo jedno prosté lůžko. Stěny byly ozdobeny jedním kontrfekttem císaře Rudolfa, dvěma figurami v rámech a ještě jedním jiným kontrfekttem.

9. Vedle velké světnice byl pokoj pravděpodobně pánův. Měl dvě okna, kamna a dveře. Stálo v něm nízké lůžko, almara se šuplaty, „v nichž všelijaké starý rejstra“, jedna zelená stolička a jedna červená tabulka. Na stěnách viselo šest malých obrazů v rámcích.

10. Vedle pánova pokoje byly dvě komory, které asi sloužily za ložnice. V první, která neměla oken, bylo „velky malovany žlutý lůže“, vykládaná almara ve zdi se dvěma zámky, jedna tabulka a jedna židlička.

11. Ve druhé komoře, která měla tři okna a troje dveře se zámky, byly dvě postele s nebesy, malá postýlka s mřížkami, dvě černé truhly, ve kterých byly „všelijaké listy“, jedna malá žlutá truhla, jedna zelená truhla na nohách, dvě židličky a jeden pár jeleních parohů. Z ní vedly dveře rovněž zámekem opatřené, na pavlátku.

12. Za velkou světnicí byla komora „fracimorní“ s jedním oknem a dvěma dveřmi. V ní bylo malované lůžko, jeden stoleček a jedna židlička.

Před velkou světnicí byla síň, která měla sedm oken. Byl v ní stůl, židlička a almara ve zdi se dvěma zámky.

13. V „prostřední světnici“, která měla dvě okna a dvoje dveře, byly dva stoly a čtyři židličky.

14. Vedle ní byla komora o třech oknech a dvojích dveřích. Tam byly dvě lože pod nebesy, vykládaná, dvě tabulky větší, dvě menší, jedna židlička, jeden mísník ve zdi a dvě almary (se zámky) rovněž ve zdi.

V pátě panské budovy bylo sedm místností (komor), které byly prkny obité. Pět jich bylo opatřeno dveřmi se zámky. R. 1623 byly asi nalezeny prázdné, neboť inventář v nich nic nevykazuje.

Bylo by zajisté zajímavé porovnat tento popis s dnešním zámekem a zjistiti, co a jak se podnes zachovalo ze stavu z roku 1623.

Druhá (hospodářská) budova je označena jako „staré stavení“. Snad to byla stará lickovská tvrz. Měla „staré stavení dole“ čili jakýsi suterén. V něm byly dvě komory se dvěma dveřmi se zámky, v nichž bylo 19 vochlů a sň s jednou prostou truhlou.

V „prostředním stavení“ čili přízemí byly:

1. Velká světnice se šesti okny a dvojími dveřmi se zámky. V ní stálo jedno lože a jeden stůl.

2. „Zelená“ světnice měla dvě okna a tolikéž dveří, dva stoly a čtyři figury v rámech.

3. Komora vedle světnice měla dvoje dveře, ale byla bez oken a stály v ní jen dvě židličky.

4. Dále tam byla kancelář o třech oknech, měla dva stoly, židličku, cínové umyvadlo a měděnou mēděnici. Před kanceláří stálo pět korbělů „rožených“ (z rohů zhotovených?).

5. Proti kanceláři byla komora a v ní dvě postele, jedna pila k řezání prken a jedna halapartna s vidlicemi.

Ve světnici „pod kanceláří“, která byla o něco níže než ostatní místnosti přízemí a k níž se sestupovalo po jednom nebo několika schodech, byla tři okna, dva stoly, hrnec v kamnech, zavěšené cínové umyvadlo a jedna mēděná mēděnice.

7. V komoře proti té světnici byla dvě prostá lože, dvě peřiny a jeden polštář.

8. Konečně tam byla pekárna a v ní jeden vál, hrnec v kamnech, dvě sekery kladní, jedna pila, jeden klamr a dvě truhly moučné.

Pod střechou této hospodářské budovy byl asi umístěn špýchar. Aspoň v inventáři jest uveden hned za pekárnou bez udání místa a byla v něm zapsána zásoba obilí v zrní, zatímco obilí ve slamách bylo ve dvořích. Na špýchaře bylo žita 31, jařice 14, ječmene 9 korců 3 věrtele, hrachu 1 korec, semence 5 korců 3 věrtele, chmelu 190 korců — vše velké míry.

Všechna okna obou budov byla zasklená.

Dvůr byl výslovně „při tvrzí“. Byla v něm ratejna, chlív a maštal.

Velikost a nábytkové zařízení borohrádecké tvrze v r. 1623 svědčí, že její vybudování, pokud se aspoň panského obytného domu týče, spadá do bettenglovské doby po r. 1582. Vynikne to zvláště, když ji porovnáme s tvrzí pánů Pecingarů na Žalmanově Lhotce, která vznikla kolem r. 1610 a byla postavena a zařízena těmito pány starobereckého panství, daleko většího než byl borohrádecký statek.⁹⁾ V borohrádecké se r. 1623 sice nalezly šperky jako byly r. 1614 na Žalmanově Lhotce, ale příčinou toho byla skutečnost, že bettenglovské šperky a klenoty byly zabaveny a tedy shromážděny v jejich pražských domech. A ty právě jsou zase dokladem,

že takto zámožný rod měšťanského původu si mohl směle dovoliti nově vybudovati borohrádeckou tvrz a starou upravití na hospodářskou budovu.

V tom stavu ji také převzali a obývali po r. 1640 Liebštejnští z Kolowrat.¹⁰⁾ Od r. 1648 tu sídlél Ferdinand Ludvík Liebštejnský trvale, ale po připojení statku k rychnovskému panství a po založení krásného zámku v Rychnově n. Kn. r. 1676 se stala borohrádecká tvrz jen občasným panským sídlem.¹¹⁾ Většinou ji obývali a používali úředníci statku a byly v ní umístěny panské kanceláře.

Roku 1730 byla tvrz zvána zámek a byla opravena nákladem 726 zlatých rýn. 40 krejcarů a 3 denárů. Byla to velká oprava a jejím cílem bylo tvrz na tehdejší dobu zmodernisovati a upravití pro občasný pobyt vrchnosti a pro úřední účely. Nejvíce materiálu bylo spotřebováno pro práce štukatérské. Práce zednická stála 72 zl. 9 kr., cihlářská 8 zl., kamenická 2 zl. 30 kr., tesařská 56 zl., nádenická 44 zl. 32 kr., truhlářská 51 zl. 57 kr., zámečnická 118 zl. 30 kr., sklářská 141 zl. 12 kr. 3 den., hrnčířská 28 zl. 39 kr., jiná 5 zl. 48 kr. Materiálu bylo spotřebováno: železa za 31 zl. 16 kr., prken za 96 zl. 51kr., vápna za 38 zl. 57 kr., drátu za 8 zl., tři tisíce šindelů za 2 zl. 24 kr., 19.500 štukatérských hřebíků za 13 zl. 39 kr., lněného oleje za 8 zl., jiných věcí za 1 zl. 16 kr.¹²⁾

Dne 12. července 1811 o půlnoci borohrádecká tvrz vyhořela, přičemž prý byly zničeny nejstarší památky. Jakého byly druhu, nevíme. Patrně se jimi míní starý archiv, z něhož byly zachráněny pouze gruntovní knihy. V souvislosti s požárem se mluví o zámku z dříví vyroubeném. Vyhořel asi vnitřek budov s krytem.¹³⁾

R. 1820 byly prý zámek a úřední budova nově zařízeny.¹⁴⁾ Do r. 1811 se tedy uchovala „tvrz od kamene vystavená, klenutá v hořejších i dolejších pokojích“, jak byla r. 1623.

V úpravě z r. 1820 setrval zámek do druhé polovice 19. století.¹⁵⁾

POZNÁMKY

¹⁾ Sedláček A., Hrady a zámky v Čechách, díl II. str. 33. Praha 1883.

²⁾ Potvrzují to dvě listiny z r. 1363 a 1365, které Karel IV. vydal v borohrádecké tvrzi na svých dvou cestách z Vratislavi do Prahy. Podle první z nich přenocoval v Borohrádku dne 11. října 1363. Dne 4. října téhož roku byl ve Vratislavi, 11. října v Borohrádku a 18. října již v Praze. Podle druhé byl 4. října 1365 ve Vratislavi, 9. října v Borohrádku a 17. října v Praze. Pobyt ve tvrzi potvrzují datovací formule. Německý Karlův úředník zapsal v těch listinách latinsky, že byly vydány „in castro nostro Borow“, což jest do latiny přeložený český název borohrádecké tvrze, jehož se tehdy užívalo. Nejstarší jméno osady a tedy i tvrze, či spíše tvrze a od ní osady, bylo Hrádek, nejspíše Boruov Hrádek (—Borův Hrádek), z něhož již k r. 1308 vznikl tvar Bolehrádek [rozlišením: Boro—Hrádek, Borhrádek, Bolhrádek, Bolehrádek] jako jméno lidové, pojdící se k vyprávění o Jaroslavu z Bolehrádku. K r. 1342 je za-

chováno společné jméno pro tvrz a městečko „Hrádek“ beze slova Bor (J. Chytil, Codex diplomaticus Moraviae VII. str. 279, č. 383), k r. 1414 „Hrádek“ jinak „Bor“ („Matěj House z Hrádku jinak z Boru — Tingl—Emker, Libri confirm. VII. str. 107) a k r. 1415 totéž jméno („Licek z Hrádku seděním na Boru.“ — Borový — Podlaha, Libri erectionum X. F. 2). Karlovy listiny z roku 1363 a 1365 viz u Huber Alfons, Die Regesten des Kaserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346—1378, str. 323 č. 3991., Innsbruck 1877. — Jméno „Bor“ někteří spisovatelé vykládají jako název podle borového lesa obklopujícího tvrz i městečko „Castrum Borow“ v listinách mluví spíše pro označení podle osobního jména zakladatele Bora (tedy „tvrz Borova“).

- 3) Potštejnský hrad byl středem svého okolí nejen jako střed panství, nýbrž i jako hrad střežící vchod do země od východu. Tuto úlohu měl až do r. 1339, kdy ho Karel IV. rozbořil. Roku 1358 byl jen „hradiště“ (viz smlouvu z 1. května 1358, kterou Jan z Vartenberka potvrdil Karlu IV. trh o panství potštejnské. V jeho příslušenství je vypočteno také „hradiště, kdež někdy hrad Potštejn býval.“ [Karlštejnská privilegia fol. 33 č. 3 ve SÚA.] Tím jest také vysvětleno, proč borohrádecká tvrz byla kolem roku 1363 a 1365 aspoň občasným sídlem Karla IV. a snad i jeho královské stráže místo zbořeného potštejnského hradu.
- 4) Lickové z Rýznburka drželi Borohrádek od roku 1414, kdy ho získal zakladatel rodu Licek, až do roku 1582. Poslední členové toho rodu v 16. století milovali veselý život a byli marnotratní. O tento statek přišli pro dluhy.
- 5) Josefský katastr z roku 1785 ve SÚA v Praze, zn. SM—L 289/6 a tržová smlouva mezi Licky a Bettenglem DZ 65—S 8.
- 7) Akta tržové smlouvy s Vincencem Muešingerem, jenž roku 1623 Borohrádek získal, ve SÚA v Praze, zn. SM—C 215, W 11.
- 8) Tamtéž: (JM knížecí jest míněn kníže Lichtenštejn jako účastník smlouvy v zastoupení císaře a krále).
- 9) Viz V. Novák, Zaniklá ves Lhotka Zalmanova v Čas. společnosti přátel starožitností r. 62 [1954] str. 229 a n.
- 10) Statek koupil r. 1640 Albrecht Liebštejnský z Kolowrat a od r. 1648 ho držel jeho syn Ferdinand Ludvík. Na tvrzí také sídlil. Roku 1676 ho postoupil svému bratru Františku Karlovi k rychnovskému panství. DZV 149—T 16.
- 11) Dr. T. Kouřil—Svoboda A., Dějiny Rychnova nad Kněžnou 1924, str. 189.
- 12) Soupis vydání v aktech rodinného kolowratského archivu ve SA v Zámrsku k roku 1730 bez bližšího označení.
- 13) J. G. Lašek, Hejtmanství rychnovské I. Okres kostelecký n. O. 1884, str. 116.
- 14) J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen IV. str. 349. Nic bližšího o úpravě z r. 1820 není v pramenech známo.
- 15) Tento článek o borohrádecké tvrzí je stručně upraveným výňatkem z „Dějin města Borohrádku od jeho vzniku do r. 1850“, jejichž rukopis tvoří samostatný díl obecní kroniky města. Napsal je autor tohoto článku V. Novák.

Václav Novák